

Η αριστοτελική φιλοσοφία ως ριζική φαινομενολογία

Εισαγωγή

Η σχετικά πρόσφατη δημοσίευση των πρώιμων πανεπιστημιακών παραδόσεων του Μάρτιν Χάιντεγκερ στο πανεπιστήμιο του Φράιμπουργκ, όταν διατελούσε βοηθός του Έντμουντ Χούσσερλ, άνοιξε το δρόμο για την διαλεύκανση του δοξογραφικού παρασκηνίου που προηγήθηκε του *Είναι και Χρόνος* (EX), παρέχοντας στον ερευνητή της εξέλιξης της σκέψης του Χάιντεγκερ τον μίτο της Αριάδνης, που καταλήγει στο *Είναι και Χρόνος* (νοούμενου ότι αυτό είναι στο επίκεντρο του ερμηνευτικού ενδιαφέροντός μας).

Επιτέλους, μπορούμε να ελέγξουμε το βαθμό στον οποίον το εκτενές γενεαλογικό πόνημα του Θίοντορ Κιζίλ ανταποκρίνεται στην «πραγματικότητα», ή εν πάση περιπτώσει αν επαρκεί ή αν υπάρχουν άλλες πιθανές ερμηνείες.

Γενικά οι σχολιαστές δυσκολεύονται πάρα πολύ να περιγράψουν την φιλοσοφική πορεία του Χάιντεγκερ, μια πορεία που πολλακώς διακλαδώνεται, ακολουθώντας παράλληλες διαδρομές, οι πλείστες εκ των οποίων οδηγούν σε αδιέξοδα και ερμηνευτικούς φαύλους κύκλους. Με αποτέλεσμα, να καθίσταται η εξέταση της σχέσης ή αντιπαράθεσης του Χάιντεγκερ με άλλους φιλόσοφους, προβληματική. Η εξέταση της ερμηνευτικής αντιπαράθεσης [Auseinandersetzung] του Χάιντεγκερ με τον Αριστοτέλη αποτελεί το κορυφαίο παράδειγμα.

Όπως προειδοποιεί και ο φίλος καθηγητής Παναγιώτης Θανασάς¹, ορισμένα από τα ερμηνευτικά προβλήματα δημιουργούνται από την –δογματική- ερμηνευτική προϋπόθεση ότι οι πανεπιστημιακές παραδόσεις του Χάιντεγκερ που εκτυλίσσονται σε γραμμική συνέχεια αντανακλούν την πραγματική φιλοσοφική πρόοδο του Χάιντεγκερ. Λες και ο Χάιντεγκερ επέλεγε με άνεση και σχεδίαζε τις διαλέξεις του ορθολογιστικά, βάσει μιας συστημικής πνευματικής ανάπτυξης του.

Ενδεχομένως όμως οι παραδόσεις να μην διέπονται από τέτοια αλληλουχία. Ενδεχομένως να υπήρχαν εξωγενείς λόγοι, δευτερεύουσες πρακτικές ανάγκες που εξωθούσαν και υποχρέωναν τον Χάιντεγκερ να παλινδρομεί ή να αμφιταλαντεύεται.

Αυτά τα ερμηνευτικά προβλήματα προκύπτουν έντονα, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά στην «στροφή» του Χάιντεγκερ προς τον Αριστοτέλη, στις αρχές της διδακτικής του καριέρας όταν ήταν βοηθός του Χούσσερλ στο Φράιμπουργκ. Όμως, η «αντιπαράθεση» του Χάιντεγκερ με τον Αριστοτέλη, έχει βαρύνουσα σημασία

¹ Reference missing

συγκριτικά με τις άλλες αντιπαραθέσεις, αφού, όπως είναι πλέον γενικά αποδεκτό, το *magnum opus* του Χάιντεγκερ ΕΧ είναι η κατάληξη ενός προγραμματισμένου βιβλίου για τον Αριστοτέλη. Η απαρχή της αντιπαραθέσης με τον Αριστοτέλη ήταν ένα «εκτενές σύγγραμμα» που προοριζόταν να δημοσιευτεί στο *Jahrbuch für Philosophie und phänomenologische Forschung* που εξέδιδε ο Χούσσερλ, το οποίο όμως δεν γράφτηκε ποτέ². Τα θεμέλια όμως της αντιπαραθέσης φαίνεται ότι τέθηκαν αρχικά από μια διάλεξη που έδωσε ο Χάιντεγκερ στο Φράιμπουργκ.

Αυτός ο απευθείας «διάλογος» του Χάιντεγκερ με τον Αριστοτέλη, άρχισε το χειμερινό εξάμηνο του 1921-22, με την διάλεξη υπό τον τίτλο *Φαινομενολογικές Ερμηνείες στον Αριστοτέλη* (ΦΕΑ). Έπειτα, ο Χάιντεγκερ, στο πλαίσιο της υποψηφιότητάς του για δύο θέσεις καθηγητή που προκηρύχτηκαν στο Πανεπιστήμιο του Μάρμπουργκ και στο Πανεπιστήμιο του Γκέτιγκεν, συνέταξε ένα ομώνυμο δοκίμιο (το οποίο, για να διαχωρίζουμε από την διάλεξη, αποκαλούμε και ως «Υπόμνημα Νάτορπ»). Το Υπόμνημα Νάτορπ αποδείχτηκε ικανοποιητικό, και έτσι προσλήφθηκε ο Χάιντεγκερ στο Μάρμπουργκ.

Αφού πλέον ο Χάιντεγκερ είχε αναλάβει τη θέση στο Μάρμπουργκ, ακολούθησαν δύο διαλέξεις με θέμα τον Αριστοτέλη και τον Πλάτωνα (στη μια από τις δύο διαλέξεις ασχολείται και με τους δύο φιλόσοφους), οι οποίες συμπίπτουν με την «οντολογική στροφή» του Χάιντεγκερ. Πρόκειται για τις διαλέξεις με τίτλο «Θεμελιώδεις Έννοιες της αριστοτελικής φιλοσοφίας» λεγόμενες και «διαλέξεις στην Ρητορική», οι οποίες πραγματοποιήθηκαν το θερινό εξάμηνο του 1924 (GA 18) στο Μάρμπουργκ, όπως επίσης και η διάλεξη με τίτλο «Πλάτωνος Σοφιστής», το χειμερινό εξάμηνο του 1924-25.

Το ύφος και ο διακειμενικός ρόλος που αποδίδεται στον Αριστοτέλη σε κάθε μια από αυτές τις διαλέξεις διαφέρει. Όπως έχει όμως ήδη αναφερθεί, αυτές οι διαφανόμενες ερμηνευτικές παλινδρομήσεις και ετερότητες, παύουν να φαντάζουν τόσο προβληματικές όταν εγκαταλείψουμε το γραμμικό μοντέλο εξέλιξης της σκέψης του Χάιντεγκερ. Εν πάση περιπτώσει, δεν θα μας απασχολήσουν εδώ οι εσωτερικές διαφοροποιήσεις στον τρόπο που ο Χάιντεγκερ ερμηνεύει τον Αριστοτέλη. Εδώ θα μας απασχολήσει μόνο η αρχική στροφή στον Αριστοτέλη όπως αυτή προκύπτει από τη διάλεξη ΦΕΑ.

Μας απασχολεί η αρχή: πώς γίνεται η αρχή της ερμηνευτικής αντιπαραθέσης; Τί αποζητούσε ο Χάιντεγκερ από την πρώτη αντιπαραθέσή του με τον Αριστοτέλη; Ποια ήταν τα κίνητρά του; Γιατί επέλεξε τον Αριστοτέλη; Το ερώτημα έχει αποτελέσει αντικείμενο πολλών διατριβών, χωρίς να επιτευχθεί συμφωνία στα νευραλγικά διακυβεύματα. Για παράδειγμα, δεν υπάρχει συμφωνία στο αν ο Χάιντεγκερ συμπαρατάσσεται με τον Αριστοτέλη, είτε ολοκληρωτικά, είτε τουλάχιστον με μια καταπιεσμένη «πτυχή» του Αριστοτέλη που με τις ερμηνείες του αναδεικνύει, εις βάρος της καθεστηκυίας ερμηνείας, ή αν προσπαθεί να αποδομήσει «ολοσχερώς», να εκμηδενίσει τον Αριστοτέλη και κατ'επέκταση ολόκληρη την δυτική φιλοσοφία. Πέραν του γενικού αυτού διλήμματος, των δύο ακραίων επιλογών, διακρίνουμε και επιμέρους προβλήματα της κάθε θέσης.

²Γκόλφω Μαγγίνη, σ. 13.

Για το πρώτο σενάριο, όπου ο Χάιντεγκερ κρίνεται να διάκειται θετικά προς τον Αριστοτέλη, υπάρχει και το δυσεπίλυτο ερώτημα της σχέσης του Χάιντεγκερ με την θεωρητική σοφία, αν προσπαθεί να την εντάξει στη γεγονικότητα του βίου και να καταδείξει πώς αυτή (η θεωρία) είναι η υπέρτατη έκφραση του γεγονικού βίου, ή αν προσπαθεί να υποβαθμίσει τη θεωρία σε υποδεέστερη μορφή γνώσης, κατώτερης της πρακτικής φρόνησης.

Παρ' όλα αυτά, όποια και να είναι η θέση του Χάιντεγκερ, σε τελική ανάλυση αυτή η προσέγγιση υποστηρίζει ότι ο Χάιντεγκερ επιχειρεί να «αποκαταστήσει» το αριστοτελικό έργο. Όμως, εδώ προκύπτει ένα άλλο θέμα που πρέπει να μας απασχολήσει πριν καν αγγίξουμε το δίλημμα σοφία ή φρόνηση. Ένα θέμα στο οποίο θέλω να εστιάσω την προσοχή: Αν ο Χάιντεγκερ στρέφεται στον Αριστοτέλη όντας ευνοϊκά διακείμενος προς αυτόν, τότε πώς μπορούμε να εξηγήσουμε όλα εκείνα τα αρνητικά σχόλια εναντίον του Αριστοτέλη, που προκύπτουν ένα χρόνο πριν τις ΦΕΑ, όταν ο Χάιντεγκερ δίδασκε την *Εισαγωγή στο Θρησκευτικό Βίο*, όπου τάσσεται υπέρ του Λούθηρου και εναντίον του Αριστοτέλη; Μήπως ο Χάιντεγκερ είναι ένας λουθηρανός που μεταλλάσσεται μέσα σε διάστημα ενός χρόνου;

Για το δεύτερο σενάριο, όπου ο Χάιντεγκερ κρίνεται να στρέφεται στον Αριστοτέλη με σκοπό να τον εξουδετερώσει, εκκινώντας την αντιπαράθεση με σκοπό να εκμηδενίσει/αποδομήσει ολοκληρωτικά το δυτικό φιλοσοφικό οικοδόμημα, τότε έχουμε το αμείλικτο αίνιγμα της σχέσης του Χάιντεγκερ με τη φιλοσοφία γενικά: μήπως ο Χάιντεγκερ είναι απαρέγκλιτα αντί-φιλόσοφος; Μυστικιστής; Και αν ναι, γιατί μετά επαναλαμβάνει το ριζικότερο ερώτημα της φιλοσοφίας, το ερώτημα του Όντος;

Στην παρούσα ομιλία θα υποδείξω ότι η στροφή του Χάιντεγκερ στον Αριστοτέλη είναι προοικονομημένη από τις φαινομενολογικές ιδιοποιήσεις του Χάιντεγκερ από τον Χούσσερλ. Ο Χάιντεγκερ σταδιακά βρίσκει τον εαυτό του να χρησιμοποιεί ένα αριστοτελικό λεξιλόγιο, το οποίο έχει ήδη σιωπηρά διαπεράσει την φαινομενολογία του Χούσσερλ, διαμέσου του Μπρεντάνο, και ο Χάιντεγκερ αναδεικνύει αυτές τες έννοιες, ριζοσπαστικοποιεί την φαινομενολογία του Χούσσερλ εκ των έσω, ως αντίδραση στην κριτική που δέχεται ο Χούσσερλ από νέο-Καντιανούς, ειδικά από τον Πάουλ Νάτορπ. Πριν πάω όμως σε αυτή την ερμηνεία, ας δούμε πρώτα γιατί ορισμένοι αναλυτές επιμένουν ότι ο Χάιντεγκερ είναι αντί-Αριστοτελιστής, βασιζόμενοι σε αυτά που δίδασκε ένα χρόνο πριν τις ΦΕΑ.

Χάιντεγκερ, Λούθηρος και Αριστοτέλης

Όπως είπαμε, το ερώτημα σχετικά με την στροφή του Χάιντεγκερ στον Αριστοτέλη αποκτά ιδιαίτερη σημασία αν λάβουμε υπόψιν ότι ο Χάιντεγκερ, ακριβώς πριν τις ΦΕΑ διάκειται εμφανώς αρνητικά προς τον Αριστοτέλη, με συγκεκριμένες αναφορές. Θα δούμε αυτές τις αναφορές παρακάτω. Όμως, πέραν αυτού του θέματος, δηλ. της εκπεφρασμένης αρνητικότητας προς τον

Αριστοτέλη, υπάρχει και η πραγματολογική αναφορά του Κιζιέλ περί «τυχαιότητας» που ώθησε τον Χάιντεγκερ να διδάξει Αριστοτέλη. Αν αυτό ευσταθεί, περιπλέκει ακόμα περισσότερο τα πράγματα.

Ο Θίοντορ Κιζιέλ, στην ογκώδη εμπειριστατωμένη μελέτη *The Genesis of Heidegger's Being and Time*, αναφέρει ότι η πρώτη διάλεξη του Χάιντεγκερ στον Αριστοτέλη το χειμερινό εξάμηνο του 1921-22, προέκυψε από ανάγκες που δεν ήταν φιλοσοφικές καθαυτές. Ο Κιζιέλ ισχυρίζεται ότι η διδακτική επιλογή του Χάιντεγκερ στην προκειμένη περίπτωση καθορίστηκε όχι τόσο από μια ακέραια ερμηνευτική στοχοπροσήλωσή του στον Αριστοτέλη, όσο από τη συνειδητοποίηση ότι οι φοιτητές του υπολείπονταν θεολογικής παιδείας, στην οποία αρχικά ήθελε να κατευθυνθεί ο Χάιντεγκερ³, και επομένως αποφάσισε να διδάξει Αριστοτέλη επειδή έκρινε ότι θα ήταν πιο «βατός» για τους φοιτητές του. Αυτά δεν είναι αποκυήματα φαντασίας του Κιζιέλ, αλλά τα γράφει ο ίδιος ο Χάιντεγκερ σε γράμμα του στον Καρλ Λόβιτ.

Όμως αυτή η δικαιολογία δεν επαρκεί ούτε ικανοποιεί το εξηγητικό ερώτημα. Η προσωπική μου άποψη είναι ότι μάλλον πρόσχημα είναι αυτός ο ισχυρισμός· τα ερμηνευτικά ευρήματα και το εύρος των ιδιοποιήσεων που ακολουθούν εκ μέρους του Χάιντεγκερ από την Αριστοτελική φιλοσοφία, ιδιοποιήσεις που καταλήγουν στο ΕΧ υπό τη μορφή αντιστοιχιών στην ορολογία μεταξύ Αριστοτέλη και Χάιντεγκερ, δεν νομίζω να οφείλονται σε μια τυχαία στροφή του Χάιντεγκερ προς τον Αριστοτέλη. Ούτε η «ανάσυρση» του οντολογικού προβλήματος, που συμπίπτει με την στροφή στον Αριστοτέλη, μπορεί να είναι απόρροια μιας τυχαίας ανάγνωσης. Η αυτό-αναφορά του Χάιντεγκερ στο γράμμα στον Λόβιτ, δεν αποτελεί θέσφατο, ούτε αποτελεί εξηγητική εγγύηση. Δεν είναι η πρώτη φορά που ο Χάιντεγκερ ήταν ανακριβής σε ό,τι αφορά τη γενεαλογία της σκέψης του.

Η πρότασή μου, την οποία θα προσπαθήσω να υποστηρίξω στο παρόν κείμενο είναι ότι η λεγόμενη αρχική «στροφή» του Χάιντεγκερ στον Αριστοτέλη, αποτελεί φυσική συνέχεια της φαινομενολογίας του γεγονικου βίου, σε πλήρη συνάφεια με την υιοθέτηση και ριζοσπαστικοποίηση των φαινομενολογικών εννοιών και μεθοδολογικών εργαλείων του Χούσσερλ, εκ μέρους του Χάιντεγκερ, οι οποίες ήδη έχουν μια υπόρρητη συνοχή με την πρακτική πτυχή της αριστοτελικής φιλοσοφίας, την οποία πολύ απλά ο Χάιντεγκερ καταφέρνει να αποσαφηνίσει μέσω των ΦΕΑ. Με άλλα λόγια: υπάρχει εκ των προτέρων συνοχή μεταξύ της προηγηθείσας ριζοσπαστικοποίησης της χουσερλιανής μεθόδου και της στροφής στον Αριστοτέλη, που εξηγεί γιατί ο Χάιντεγκερ στρέφεται στον Αριστοτέλη, και γιατί επίσης καταλήγει να ιδιοποιείται αριστοτελικές ορολογίες και έννοιες.

Για να υποστηριχτεί αυτή η ερμηνεία μου, πρέπει να ληφθεί σημαντικά υπόψιν και η σχέση του Χάιντεγκερ με την χουσερλιανή φαινομενολογία καθώς επίσης και η σχέση της χουσερλιανής φαινομενολογίας με την αριστοτελική φιλοσοφία, διαμέσου του Μπρεντάνο. Η θέση μου είναι ότι ο Χάιντεγκερ ριζοσπαστικοποιεί εκ των έσω τα χουσερλιανά φαινομενολογικά ευρήματα,

³ Kisiel, σ. 227.

και έτσι, έμμεσα «επιστρέφει» στον Αριστοτέλη. Η σχέση Χάιντεγκερ-Χούσσερλ, αποτελεί αναγκαίο συνεκτικό αρμό της παρούσας ερμηνείας, πράγμα που σημαίνει ότι η ανάλυσή μας αναγκαστικά διασπάται σε δύο σημεία εστίασης, αναπτύσσοντας μια ερμηνευτική «διπλωπία», με τη μια ματιά να μετατοπίζεται χρονικά λίγο πιο πίσω, στην αρχική σχέση του Χάιντεγκερ με τον Χούσσερλ και την άλλη να εστιάζει στις ΦΕΑ.

Ερμηνεύοντας την αρχική στροφή του Χάιντεγκερ κατ'αυτό τον τρόπο, υποστηρίζω παράλληλα ότι ο Χάιντεγκερ δεν είναι ο ανενδοίαστος λουθηρανός που παρουσιάζεται από ορισμένους να είναι⁴, σύμφωνα με τους οποίους ο Χάιντεγκερ παρουσιάζεται να πριμοδοτεί μια προσέγγιση η οποία αποκλείει την «φιλοσοφία» ή το «φιλοσοφείν» εν τη γενέσει. Αυτή είναι μια ερμηνεία, μια *παρερμηνεία* μάλλον, η οποία αποτυγχάνει να εκτιμήσει σωστά και να οριοθετήσει τις συγκεκριμένες διατυπώσεις κατά του Αριστοτέλη, αφενός σε σχέση με τα συμφραζόμενα, και αφετέρου σε σχέση με το γενικότερο χαρακτήρα των φαινομενολογικών ερμηνειών τις οποίες διατυπώνει ο Χάιντεγκερ όπως αυτές *αφορμώνται* από την χουσερλιανή φαινομενολογία, η οποία είναι «πρώτη φιλοσοφία», όπως και η αριστοτελική.

Ας προχωρήσουμε όμως να δούμε τις αρνητικές αναφορές του Χάιντεγκερ εναντίον του Αριστοτέλη, κατά το χειμερινό εξάμηνο του 1920-21, ένα χρόνο πριν τις ΦΕΑ.

Λούθηρος και Αριστοτέλης

Στη διάλεξη που προηγείται των ΦΕΑ, με τίτλο *Φαινομενολογία του Θρησκευτικού Βίου* (ΦΘΒ) (GA60), που παραδόθηκε το χειμερινό εξάμηνο του 1920-21, δηλ. ένα χρόνο ακριβώς πριν τις ΦΕΑ, ο Χάιντεγκερ επιδίδεται σε μια αρνητική κριτική ενάντια στον Αριστοτέλη, ενώ παράλληλα εξαίρει τον Λούθηρο, σε ό,τι αφορά στην κατανόηση του χριστιανικού βίου.

Στο επίκεντρο των συγκεκριμένων διαλέξεων βρίσκεται ο χριστιανικός βίος. Ο Χάιντεγκερ προσπαθεί να ερμηνεύσει φαινομενολογικά τον χριστιανικό βίο, την αυθεντική εμπειρία που τον χαρακτηρίζει, και να καταδείξει αφενός την αφετηρία του από τον γεγονικό βίο [Faktisches Leben], αλλά και την *συμπεριφορά* [Verhalten] προς τον γεγονικό βίο μέσα από τον οποίον εκπηγάει. Η φαινομενολογική ανάλυση προσπαθεί να καταλύσει τις θεμελιώδεις έννοιες στον γεγονικό βίο από τον οποίο εκπηγάουν, και ταυτόχρονα να καταδείξει και τον τρόπο με τον οποίο αυτές οι έννοιες οι ίδιες συσχετίζονται με τον γεγονικό βίο από τον οποίο εκπηγάουν, αν δηλαδή, λόγου χάριν, τον απαρνούνται, αν στρέφονται εναντίον του: πώς *συμπεριφέρονται* σε σχέση με τον γεγονικό βίο. Εδώ ο Χάιντεγκερ ήδη έχει ριζοσπαστικοποιήσει την χουσερλιανή φαινομενολογία, στοχεύοντάς την προς την «συμπεριφορά» [Verhalten] του γεγονικού βίου αντί να την καθορίζει ως μια «στάση» [Einstellung].

⁴ Reference missing.

Επί της ουσίας, η *συμπεριφορά* είναι ο τρόπος με τον οποίον ο ίδιος ο γεγονικός βίος *φέρει* τον εαυτό του, *φέρεται* προς τον εαυτό του, και ως εκ τούτου η συμπεριφορά αποτελεί προσδιορισμένο γεγονός φαινόμενο.

Η φαινομενολογική ερμηνεία, κατά τον Χάιντεγκερ, αποσκοπεί στο να *καταδείξει τυπικά* [Formale Anzeigen, formally indicate] την δεδομένη συμπεριφορά, ως προς την πραγμάτωσή [Vollzug] της. Αυτό σημαίνει ότι το φαινόμενο πρέπει να προσεγγισθεί και να υποδειχθεί όχι ως «αντικείμενο», ούτε ως «υποκείμενο», αλλά ως μια πραγμάτωση του γεγονικού βίου, υποτυπώνοντας [anzeigen] τις τάσεις [Tendenzen] και τα κίνητρα [Motiven] της πραγμάτωσης, δηλ. της συγκεκριμένης συμπεριφοράς, μέσα στο σύμπλεγμα της κατάστασης [Situation] και της σχετικής κατανόησης [Verstehen].

Το σημαντικό εδώ είναι να σημειώσουμε ότι ο Χάιντεγκερ φρονεί ότι ο αυθεντικός χριστιανικός βίος αποτελεί πραγμάτωση μιας συμπεριφοράς που αφενός δεν είναι θεωρητική, και αφετέρου βιώνει αυθεντικά την χρονικότητα [Zeitlichkeit] του γεγονικού βίου. Αυτό που καθιστά τον χριστιανικό βίο ιδιαίτερο είναι ο τρόπος που *φέρεται* προς την ίδια την *ιστορικότητα* καθαυτήν, δηλ. ο τρόπος που η ιστορικότητα βιώνεται στην αυθεντική χριστιανική *συμπεριφορά*.

Εδώ ο Χάιντεγκερ διαχωρίζει τον Λούθηρο από την υπόλοιπη χριστιανική εκκλησία, ως προς τον αυθεντικό τρόπο που συλλαμβάνει τον αυθεντικό χριστιανικό βίο.

Σε ό,τι αφορά στον Αριστοτέλη, αλλά και γενικά την ελληνική φιλοσοφία, ο Χάιντεγκερ ισχυρίζεται ότι σπύλωσαν τον αυθεντικό χριστιανικό βίο, θεωρητικοποιώντας τον. Για παράδειγμα, ο Χάιντεγκερ γράφει ότι δίκαια κατηγορείται ο Τρόελς και ο Ντίλταϊ ότι δεν είχαν κατανοήσει σωστά τον Λούθηρο⁵, διότι για τον Τρόελς όλα στηρίζονται στο μεταφυσικό φαινόμενο της απόδειξης [της αντικειμενικής ύπαρξης] του Θεού. Όμως, η ανάγκη για «απόδειξη του Θεού» δεν είναι πρωταρχικό χριστιανικό φαινόμενο και αυθεντικό βίωμα, αλλά προκύπτει από τη συσχέτιση του Χριστιανισμού με την ελληνική φιλοσοφία⁶. Αυτή η σύλληψη του Θεού ως αντικείμενο θεώρησης [object of speculation] αποτελεί μείωση της αυθεντικής κατανόησης του Θεού, λόγω της διείδυσης της ελληνικής φιλοσοφίας στον Χριστιανισμό. Μόνον ο Λούθηρος προχώρησε προς την κατεύθυνση του αυθεντικού βιώματος, και έτσι εξηγείται και το μίσος του προς τον Αριστοτέλη⁷, λέει ο Χάιντεγκερ.

Όπως προαναφέρθηκε, το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του αυθεντικού χριστιανικού βίου που ενδιέφερε τον Χάιντεγκερ, ήταν η συμπεριφορά του προς την χρονικότητα. Και η ελληνική φιλοσοφία «χτυπά» ακριβώς αυτή την γεγονική συμπεριφορά και γι' αυτό και η παρείσφρηση της ελληνικής φιλοσοφίας στο χριστιανικό βίο είναι θεμελιώδες «χτύπημα» εναντίον του χριστιανικού βίου. Όπως λέει ο Χάιντεγκερ: «Το νόημα αυτής της [χριστιανικής] χρονικότητας είναι θεμελιώδες τόσο για τον γεγονικό βίο όσο και σε ό,τι αφορά

⁵ TPRL, p. 19.

⁶ Ibid.

⁷ Ibid.

σε άλλα προβλήματα, όπως είναι η αιωνιότητα του Θεού. Κατά την μεσαιωνική περίοδο αυτά τα προβλήματα έπαιψαν να συλλαμβάνονται στην αυθεντικότητά τους, ως επακόλουθο της διείσδυσης της Πλατωνικής-Αριστοτελικής φιλοσοφίας μέσα στο Χριστιανισμό, και η επακόλουθη σημερινή **θεώρηση** που αναφέρεται στον Θεό αυξάνει αυτό το χάος»⁸.

Σε αυτό το πλαίσιο λοιπόν, αναντίλεκτα ο Χάιντεγκερ καταφέρεται εναντίον της ελληνικής φιλοσοφίας. Φυσιολογικά, αυτές οι χαϊντεγκεριανές γραμμές έλκουν τον αναγνώστη προς μια ερμηνεία που κρίνει τον Χάιντεγκερ ως λουθηρανό αντί-φιλόσοφο, αντί-Αριστοτελιστή. Και υπό αυτή την ερμηνεία, η συνακόλουθη στροφή του Χάιντεγκερ στον Αριστοτέλη, εξηγείται καλύτερα ως μια αποδομητική χειρονομία που αποσκοπεί σε μια «κάθαρση» του χριστιανικού γεγονικου βίου από την ελληνική φιλοσοφία. Είναι όμως έτσι τα πράγματα; Αυτή είναι η αποστολή της φαινομενολογικής ερμηνείας του Χάιντεγκερ;

Ο Χάιντεγκερ ορίζει ξεκάθαρα ποια είναι η κατεύθυνση της φαινομενολογικής ερμηνείας του θρησκευτικού βίου: «Το διακύβευμα είναι η επιστροφή στην αρχική εμπειρία»⁹. «Ο σκοπός είναι η φαινομενολογική κατανόηση της πρωταρχικής χριστιανικής θρησκευτικότητας [...] Η τάση της φαινομενολογικής κατανόησης είναι να βιώσει το πράγμα καθαυτό στην πρωταρχικότητά του»¹⁰. Η φαινομενολογία πρέπει να καταδείξει τα κίνητρα και τις τάσεις της πραγμάτωσης της χριστιανικής εμπειρίας, ούτως ώστε να κατανοήσει το ιδιαίτερο φαινομενικό νοηματικό πλέγμα. Σε αυτό το πλαίσιο, ο Χάιντεγκερ παρουσιάζει τον Πλατωνισμό και τον Αριστοτελισμό, λόγω της *θεωρητικοποίησης*, ως το προφανές πρόσκομμα σε σχέση με την κατάδειξη του χριστιανικού γεγονικου βίου. Επομένως, φαίνεται ότι εδώ το πρόβλημα του Χάιντεγκερ είναι η *θεωρητικοποίηση*, η οποία διαστρεβλώνει τον γεγονικου βιο, μέσω μιας συγκεκριμένης θεωρητικής συμπεριφοράς. Μήπως ο Χάιντεγκερ υποστηρίζει ότι η φαινομενολογία πρέπει να απαγκιστρωθεί από τη θεωρία και κατ'επέκταση τη φιλοσοφία;

Αν επιστρέψουμε πίσω στα αρχικά κεφάλαια της διάλεξης, θα δούμε ότι το αρχικό πρόβλημα που τροφοδοτεί την φαινομενολογία του θρησκευτικού βίου δεν είναι η κατάδειξη της αυθεντικότητάς του, για να προσηλυτιστούν οι φιλόσοφοι στον αυθεντικό χριστιανισμό, αλλά αυτό που έχει σημασία είναι να αναδειχτεί το πρόβλημα της ιστορικότητας *από τη φιλοσοφική σκοπιά*, μάλιστα ως απάντηση στο νεο-Καντιανή καθορισμό της υπερβατολογικής αλήθειας ως «εγκυρότητα». Όπως διατείνεται στην αρχή των διαλέξεων: «προτάσσουμε την σημαντικότητα της ιστορικότητας ως προς την φιλοσοφική της σημασία καθαυτή, προτού να προκύψουν τα ερωτήματα περί εγκυρότητας [Geltung]»¹¹.

Επομένως, η αντιπαράθεση μεταξύ του αυθεντικού χριστιανικού βίου και της αριστοτελικής φιλοσοφίας έχει ως αφετηρία το πρόβλημα της ιστορικότητας από φιλοσοφικής σκοπιάς, στο πλαίσιο μιας φιλοσοφικής αντιπαράθεσης

⁸ TPRL, p. 73.

⁹ TPRL, p. 50.

¹⁰ TPRL, p. 53.

¹¹ TPRL, p. 24.

μεταξύ της φαινομενολογίας και των νεο-Καντιανών και όχι την στυγνή υποστήριξη της θρησκευτικότητας εναντίον της φιλοσοφίας.

Εξάλλου, η αντιπαράθεση Λούθηρου και Αριστοτέλη, όπως εκφράζεται από τον Χάιντεγκερ, δεν υποδεικνύει μόνο την διαστροφή στην οποία υπόκειται ο αυθεντικός χριστιανικός βίος εκ μέρους των αριστοτελιστών, αλλά και ανάποδα, θίγει και μια διαστροφή στην οποία υπόκειται η ερμηνεία του Αριστοτέλη από τους μεσαιωνικούς φιλόσοφους, η οποία διαμορφώνεται σε ένα συγκρουσιακό περιβάλλον. Γι' αυτό και ο Χάιντεγκερ γράφει ότι η «μεσαιωνική υποδοχή του Αριστοτέλη κατάφερε να εδραιωθεί – με το ζόρι- μόνον δια της οξείας αντιπαράθεσης με τις αυγουστίνειες κατευθύνσεις της σκέψης. [...] Στα καθοριστικά χρόνια της ανάπτυξής του, ο Λούθηρος τελούσε υπό την έντονη επίρροια του Αυγουστίνου»¹².

Εδώ υπάρχει η νύξη ότι το πρόβλημα δεν είναι η φιλοσοφία του Αριστοτέλη καθαυτή, ούτε ο συγκεκριμένος γεγονικός βίος από τον οποίο εκκινεί η αριστοτελική φιλοσοφία, αλλά ο διασκορπισμός [Ruinananz] του αρχαιοελληνικού γεγονικού βίου και ο τρόπος που αυτός καταπίπτει [Verfallen] σε μια θεωρησιακή στάση [Einstellung] η οποία διαμορφώνεται μέσα από την παράδοση, όπως αυτή συνδιαμορφώθηκε από την αντιπαράθεσή της με τον Αυγουστίνου. Ενδεχομένως λοιπόν να αφήνεται εδώ μια ερμηνευτική χαραμάδα, μέσα από την οποία μπορούμε να διακρίνουμε έναν «άλλον» Αριστοτέλη, τον οποίο μόνον η φαινομενολογική ερμηνεία μπορεί να καταδείξει. Τον επόμενο χρόνο λοιπόν, ο Χάιντεγκερ ερμηνεύει Αριστοτέλη.

Φαινομενολογικές Ερμηνείες στον Αριστοτέλη (Χειμερινό Εξάμηνο 1921-22)

Δεν θα υπεισέλθουμε σε λεπτομέρειες περιεχομένου ή σε τεχνικές ορολογίες, λόγω έλλειψης χρόνου. Όμως, το στίγμα της ερμηνευτικής κατεύθυνσης δίδεται από τον Χάιντεγκερ ήδη από τα εισαγωγικά σχόλια.

Καταρχάς, πρέπει να σημειωθεί ότι αυτές οι πρώτες διαλέξεις στον Αριστοτέλη δεν αποτελούν δογματική κατήχηση, αλλά λειτουργούν ως μια πρόσκληση για φαινομενολογία. Ο Χάιντεγκερ προσπαθεί να αποδείξει *έμπρακτα* ότι η φαινομενολογία δεν είναι η εξιστόρηση ή η παρουσίαση μιας κοσμοθεωρίας, ή ο προσδιορισμός της ιστορικής «αντικειμενικότητας», διότι ακριβώς η φαινομενολογία εμπεριέχει την υπέρβαση αυτής της κοσμοθεωρησιακής στάσης [Einstellung] που βλέπει τα πράγματα ως προς τις αντικειμενικές τους σχέσεις. Αυτό περιλαμβάνει και τον τρόπο με τον οποίο βλέπουμε και βιώνουμε την ίδια την ιστορία της φιλοσοφίας. Ο Χάιντεγκερ προσκαλεί τους φοιτητές του να αναβιώσουν την αριστοτελική φιλοσοφία ως προς τον γεγονικό βίο από τον οποίο εκπηγάει, και τους προσκαλεί να αποφύγουν να θεωρήσουν την φιλοσοφία του Αριστοτέλη ως ένα αντικείμενο μέσα στην ιστορία, ως ένα πράγμα με αντικειμενικές ιδιότητες¹³.

¹² TPRL, p. 115.

¹³ PIA, p.3

Η ερμηνεία αναζητεί την διείσδυση στο νόημα της πραγμάτωσης της φιλοσοφίας του Αριστοτέλη, πέραν του νοήματος των συσχετισμών [Bezugssinn]. *Ιδωμένη υπό αυτό το πρίσμα, η φιλοσοφία της εκάστοτε ιστορικής εποχής είναι η ιστοριολογική επίγνωση του γεγονοτικού βίου στη βάση της θεμελιώδους συμπεριφοράς [Grundverhalten], δηλ. του φέρεσθαι προς τον γεγονοτικό βίο καθ'αυτόν¹⁴. Η αποστολή της φαινομενολογικής ερμηνείας είναι να καταδείξει τυπικά [Formale Anzeige] την συμπεριφορά, το πώς φέρεται το ιστοριολογικό (γεγονός)¹⁵.*

Στις εισαγωγικές του παρατηρήσεις, ο Χάιντεγκερ θέτει υπό αμφισβήτηση την καθιερωμένη νέο-Καντιανή συμπεριφορά προς τον Αριστοτέλη, και δίνει την ακόλουθη γενεαλογική ερμηνεία για αυτή την συμπεριφορά.

Κατά τα μεσαιωνικά χρόνια επικρατούσε μια θετική αξιολόγηση, υπέρ του Αριστοτέλη, βασισμένη πάνω στον «υψηλό χριστιανικό σχολαστικισμό»¹⁶. Αντιθέτως, οι νέο-Καντιανοί διάκειντο αρνητικά προς τον Αριστοτέλη, σε τέτοιο βαθμό ώστε, σύμφωνα πάντα με τον Χάιντεγκερ, ο νέο-Καντιανισμός αυτοπροσδιοριζόταν θεμελιωδώς στη βάση της αντίθεσής του με τον Αριστοτέλη, υποβαθμίζοντας τον Αριστοτέλη σε ένα προ-κριτικό επίπεδο, ως υποστηρικτή μιας αφελούς μεταφυσικής¹⁷. Κατά τον Χάιντεγκερ, η προσέγγιση των νέο-Καντιανών είναι εκ βάθρων λανθασμένη, στηριζόμενη στον διαχωρισμό μεταξύ ρεαλισμού και ιδεαλισμού. Ακόμα και ορισμένοι νέο-Καντιανοί που αξιολογούν τον Αριστοτέλη θετικά, λέει ο Χάιντεγκερ, βασίζονται σε αυτή την διάκριση¹⁸.

Αυτά όμως που λέει ο Χάιντεγκερ λίγο παρακάτω, είναι ιδιαίτερα διαφωτιστικά σε ό,τι αφορά το από πού προσπορίζεται η δική του προσέγγιση στον Αριστοτέλη. Ο αρνητισμός των νέο-Καντιανών φιλόσοφων κατά του Αριστοτέλη, βασίστηκε πάνω στην λανθασμένη προϋπόθεση ότι ο Αριστοτέλης είχε οποιαδήποτε σχέση με τα Μεσαιωνικά Χρόνια ή με τον Καντ. Κατ' ακρίβειαν, υποστηρίζει ο Χάιντεγκερ, η πραγματικότητα είναι το αντίθετο¹⁹.

Ο συγκεκριμένος τρόπος που ερμηνεύτηκε ο Αριστοτέλης κατά την χριστιανική σχολαστική εποχή, είχε ήδη «εξελληνισθεί», έχοντας διηθεί μέσα από την ελληνική εννοιακότητα²⁰. Παρ' όλη την σημαντικότητα αυτής της καθοριστικής στιγμής στην ιστορία του πνεύματος, οι διασυνδέσεις αυτής της διαδικασίας δεν συνελήφθησαν στην εντέλεια. Και η αντίδραση του Λούθηρου ενάντια στον Αριστοτέλη, πραγματοποιήθηκε εναντίον αυτού του σχολαστικισμού, ο οποίος είχε ενδυναμωθεί από την υποδοχή του Αριστοτέλη, μια υποδοχή που είχε μεταμορφωθεί περαιτέρω διαμέσου του Ντουν Σκότους και του Όκχαμ²¹. Έπειτα διαμορφώθηκε ο προτεσταντικός σχολαστικισμός, ο οποίος, προσπαθώντας να ανατρέψει τα νέα [sic] λουθηρανά κίνητρα τροφοδοτήθηκε

¹⁴ PIA, p.3.

¹⁵ PIA, p.4.

¹⁶ PIA, p.5.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ PIA, p.6.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Ibid.

²¹ PIA, p.7.

από αριστοτελικά κίνητρα, *όπως αυτά είχαν ερμηνευτεί με έναν συγκεκριμένο τρόπο*²². Αυτά τα δόγματα, υποστηρίζει ο Χάιντεγκερ, αποτελούν και τη ρίζα του Γερμανικού Ιδεαλισμού. Βλέπουμε επομένως εδώ τον Χάιντεγκερ να συνδέει τη γένεση του Γερμανικού Ιδεαλισμού με μια συγκεκριμένη ερμηνεία του Αριστοτέλη. Το γεγονός ότι ο Χάιντεγκερ γράφει «συγκεκριμένη» ερμηνεία, εννοεί ότι υπάρχουν κι άλλες ερμηνείες. Και πράγματι, αυτό υποστηρίζει.

Παράλληλα με αυτές τις δύο αντίθετες τάσεις, τη θετική και την αρνητική στάση προς τον Αριστοτέλη, αναδύθηκε μια καινούρια καρποφόρα φιλολογική-ιστοριολογική έρευνα στον Αριστοτέλη: η κριτική έκδοση των έργων του από τον Σλάιερμαχερ. Από αυτή την φιλολογική έρευνα, συνεχίζει ο Χάιντεγκερ, ο Μπρεντάνο χτύπησε έναν κλάδο ο οποίος επηρέασε την σύγχρονη φιλοσοφία, *έκτος όμως από τη σχολή του Μάρμπουργκ!* Είναι εξαιρετικά σημαντική η παρένθεση εδώ του Χάιντεγκερ ότι η φιλολογική έρευνα του Μπρεντάνο επηρέασε τη σύγχρονη φιλοσοφία *εκτός από τη σχολή του Μάρμπουργκ*, διότι όταν ο Χάιντεγκερ συντάσσει το επόμενο του κείμενο για τον Αριστοτέλη, το οποίο φέρει τον ίδιο τίτλο, δηλ. *Φαινομενολογικές Ερμηνείες στον Αριστοτέλη*, η έκθεση αυτή αποστέλλεται στον Πάουλ Νάτορπ για αξιολόγηση, στο Μάρμπουργκ! Φαίνεται ότι ο Χάιντεγκερ είχε ήδη από πριν την αίσθηση ότι οι ερμηνείες του στον Αριστοτέλη, η στροφή του στον Αριστοτέλη, αποτελούσε ή θα αποτελούσε, ένα διάλογο με το Νάτορπ.

Δυστυχώς δεν επιτρέπει ο χρόνος να υπεισέλθω σε λεπτομέρειες εδώ, για τον «κρυφό διάλογο» Χάιντεγκερ-Νάτορπ. Όμως μέρος του παρόντος εγχειρήματός μου είναι να εντάξω τη στροφή του Χάιντεγκερ προς τον Αριστοτέλη, στο πλαίσιο της αντιπαράθεσης της φαινομενολογίας με τη νεο-Καντιανή φιλοσοφία, και ειδικά την –κατά τον Χάιντεγκερ- αποτελεσματική κριτική που άσκησε ο Νάτορπ στον Χούσσερλ, σε ό,τι αφορά την φαινομενολογική ερμηνευτική μέθοδο και την ανασκόπηση [Reflexion].

Καταληκτικά Σχόλια

Πριν προχωρήσουμε στα καταληκτικά σχόλια, πρέπει να απαντήσουμε το κεντρικό ερώτημα του τι προσπαθεί να επιτελέσει ο Χάιντεγκερ μέσα από αυτές τις ερμηνείες του στον Αριστοτέλη. Η απάντηση είναι η εξής: Ο Χάιντεγκερ προσπαθεί να επαναπροσδιορίσει το φιλοσοφείν ως *τον τρόπο που φέρει τον γεγονικό βίο, ως συμπεριφορά [Verhalten] προς τον γεγονικό βίο*. Στην ουσία, εμβαθύνει την φαινομενολογία του Χούσσερλ η οποία επικεντρώνεται στο νόημα του *συσχετισμού μεταξύ υποκειμένου και αντικειμένου*. Η φαινομενολογία του Χούσσερλ πραγματοποιεί την εποχή, η οποία προκαλεί την αλλαγή στάσης [Einstellung] που βασίζεται στην φιλοσοφική *κατανόηση ως ανασκόπηση [Reflexion]*. Ο Χάιντεγκερ, στρεφόμενος στον Αριστοτέλη, ριζοσπαστικοποιεί την χουσσερλιανή εποχή και υποτυπώνει την φιλοσοφική *κατανόηση ως συμπεριφορά* στο επίπεδο της πραγματοποίησης [Vollzug].

²² Ibid.

Σε αυτό το πλαίσιο, η ερμηνεία του Χάιντεγκερ επιχειρεί να καταδείξει τα κίνητρα και τις τάσεις του βίου, που δεν είναι άλλα από τη διάθεση και το πάθος του γεγονικού βίου, τα οποία συγκαλύπτονται από την ανασκόπηση [Reflexion].

Για να είναι πειστική όμως η ερμηνεία μου, σε ό,τι αφορά στη στροφή του Χάιντεγκερ στον Αριστοτέλη, πρέπει να υπενθυμίσω δύο τινά, τα οποία θα φέρουν τον Χούσσερλ και τον Αριστοτέλη πιο κοντά: πρώτον, ότι ο Χούσσερλ στην φαινομενολογία του ο ίδιος χρησιμοποιεί του όρους *πραγμάτωση* [Vollzug], κίνητρο [Motivation] και τάση [Tendenz], παρόλο που δεν τα αναλύει σε βάθος. Επομένως, η φαινομενολογική ανάλυση του Χάιντεγκερ δεν εισάγει από έξω αυτές τις έννοιες. Δεύτερον, ότι η έννοια της *πραγμάτωσης* και ο τρόπος που λειτουργεί προσομοιάζει στην αριστοτελική *ένεργεια*.

Ο Χάιντεγκερ θα βρει μια τέτοια προ-θεωρητική κατάδειξη της πραγματοποίησης του *άληθεύειν* στον Αριστοτέλη, στα *Ηθικά Νικομάχεια*. Σε αυτό το πλαίσιο, η πραγματοποιημένη φιλοσοφική κατανόηση συνοδεύεται από το βίωμα του πάθους. Μάλιστα, η πραγματοποιημένη κατανόηση δεν συνοδεύεται απλά από το πάθος, αλλά εκκινεί από αυτό και στρέφεται προς αυτό, εκκινεί από αυτό και φέρεται προς αυτό. Αυτό σημαίνει ότι η πραγματοποίηση της φαινομενολογικής κατανόησης, και της φιλοσοφίας της ίδιας, δεν είναι μια στάση [Einstellung] η οποία επιφέρεται ή καθορίζεται από την θεωρητική πρόταξη αξιωμάτων, όπως έκανε ο Χούσσερλ στις *Ιδέες I*, πράγμα που άνοιξε την πόρτα στην κριτική του Νάτορπ ενάντια στη φαινομενολογία.

Στην ερμηνεία της αριστοτελικής φιλοσοφίας, ο Χάιντεγκερ ερμηνεύει το φιλοσοφείν ως πραγματοποίηση συμπεριφοράς, ως ένα φέρεσθαι-προς, ως «κατέχειν» [Gehabtwerdens], κάτι που ήδη τροχοδρομεί τις χαϊντεγκεριανές ερμηνείες προς το φιλοσοφείν ως *έχειν*, ως *έξις*, και ως εκ τούτου προς τα *Ηθικά Νικομάχεια*. Αξίζει να σημειωθεί ο αναβαθμισμένος ρόλος που αποδίδεται στη διάθεση και στο πάθος, ως την απαρχή της φιλοσοφικής κατανόησης και απορητικής έκφρασης. Όπως λέει ο Χάιντεγκερ: «Το αυθεντικό αξίωμα αποκτάται υπαρξιακά-φιλοσοφικά μόνον μέσα από την βασική εμπειρία του πάθους [Leidenschaft]»²³.

²³ ΠΙΑ, p.38.